

LITERATURA

1. G. B. A. Fletcher, Notes on Ammianus Marcellinus, *Classical Quarterly*, XXIV (1930), 193-210.
2. J. P. Pighius (G. P. Pighi), *Studia Ammiana*, Milano, 1935.
3. W. Klein, Studien zu Ammianus Marcellinus, *Klio*, Beiheft 13, 1914.
4. W. Ensslin, Zur Geschichtsschreibung und Weltanschauung des Ammianus Marcellinus, *Klio*, Beiheft 16, 1923.
5. E. A. Thompson, *The Historical Work of Ammianus*, Cambridge 1947.
6. Averil and Alan Cameron, Christianity and Tradition in the Historiography of the Late Empire, *Classical Quarterly* 14, 1964, 316-28.
7. M. Di Maio, The Antiochene Connection. Zonaras, Ammianus Marcellinus and John of Antioch on the Reigns of the Emperor Constantinus II and Julian, *Byzantion*, Tome L, 1980, Fascicule 1, 158-186.
8. Isti, Infaustis ductoribus praevis: The Antiochene Connection, Part II, *Byzantion*, LI, 1981, Fascicule 2, 502-510.
9. KORIŠTENI IZDANJE: Ammianus Marcellinus, izdao i preveo W. Seyfarth, 2 Band, Berlin, 1968.

PRIJEVOD

LUCIJE ANEJ SENEKA: „PRETVORBA BOŽANSKOGA KLAUDIJA U TIKVU“

Ako je suditi po takvim upadljivim unutartekstovnim argumentima kao što su neumjerena pohvala mladom Neronu (c. 4) i nemilosrdan obračun s Klaudijem, koji počinje naslovom i ne završava do posljednjeg retka, „Pretvorba božanskoga Klaudija u tikvu“ morala je nastati neposredno poslije Klaudijeve smrti u listopadu 54. n. e.: veće odmicanje vremena sigurno bi umanjilo i hvalilački žar i osvetničku zagriženost autora. Povijesne okolnosti nužne za razumijevanje nefikcionalne pozadine teksta dostupne su u Tacitovoj i Svetonijevoj interpretaciji, kao i vremenski distanciranim prikazu Diona Kasija (Ann. 11-12; Claudius; Dio 60).

Iako je riječ o jednom od najkraćih tekstova rimske „lijepo književnosti“, njegov iscrpan opis zauzeo bi podosta mjesta, jer se za takav posao legitimno nude različita, ponekad i teško uskladiva polazišta. Tekst bi mogao biti zanimljiv kao ilustracija izazovne generičke baštine, o kojoj doista ne znamo previše: menipske satire. Pozornost bi s pravom mogao izazvati i pripovjedački pristup – ne samo zbog mješavine poezije i proze i mjestimično preklapanja njihovih narativnih zadataka (usp. npr. glosiranje poezije prozom u 2,7-8) nego, prije svega, zbog neobične koncepcije pripovjedača, koji nevjerojatnom lakoćom mijenja stilske razine od administrativno-pravne do patetično lirske, koji se predstavlja čas kao sveznalica, čas kao kazivač djelomično ograničen izvještajima svjedoka, čas kao historiografski pedant koji okoliša na nimalo delikatnim mjestima (usp. npr. ironične ograde u cc. 1 i 5 te slabo motiviran „znanstvenički“ oprez u 9,8-9). Tekst je, također, mnoštvom parodiranih i neparodiranih citata, travestija, aluzija na neke odsječke književne tradicije, svojevrstan književnokritički thesaurus, iz kojega se, vjerujem, mogu izvlačiti zaključci zanimljivi ne samo kao monografski prilog interpretiranju Senekina opusa nego i kao signal kako je u njegovoj književnoj generaciji bilo vrednovano književno nasljeđe.

Majstorstvo bi opisivača Senekina teksta bilo u tome da pokuša integrirati sve te pristupe – i još poneki koji je ovdje zbog prostora nemoguće obrazlagati. No kako je to cilj koji valja ostaviti za drugo mjesto, čitanje koje u ovoj prilici treba zagovarati – dakako da je to samo lectio prima inter pares – jest ono koje slijedi redovnu klasifikaciju Senekina teksta u standardnim književnim povijestima, koje ga svrstavaju u komičnu invektivu. Komično, a potom i satirično i groteskno – koliko god preo-

zbiljno zvučali takvi teški estetički termini uz ovako sićušan tekst — ključni su pojmovi kojima do njega valja doprijeti. Nemoguće je ovdje donijeti, pogotovu je nemoguće obrazlagati, katalog komičkih efekata, i postupaka kojima se ti efekti promoviraju, u Senekinu tekstu. Spomenimo ipak opreku koja se stalno potire i stalno uspostavlja te tako obilježava cjelinu teksta: opreku između sfere ljudskoga, koju s komičnom neuvjerljivošću reprezentira abnormalni Klaudije, i sfere božanskoga, koja se pokazuje zbunjenom i slabo pripravljenom za Klaudijevu intruziju. Potiranje te opreke u različitim se odsječcima teksta različito aktualizira: božica Febris govori neotesano poput neobrazovana smrtnika (6,2-8), bog August dječjački je bojažljiv i sklon ispričama u svom prvom nastupu (10,3 i d.), ne osobito profinjeno božanstvo, kakvo je Herkul, izražava se biranim tragičkim stihovima (7,4-17) itd. Ne treba ni spominjati kako su česti slučajevi kad visoka literariziranost izraza „pokriva“ trivijalnu situaciju, ili kad se pučko-poslovičnim, ponekad vulgarno kolokvijalnim rječnikom apsolvira neki potencijalno patetičan prizor. Žalostan je, ali neizbježan topos prevodilačke isprike ako kažemo da se takva mjesta u jeziku prijevoda mogu rekreirati tek djelomično.

Tekst je preveden prema standardnom izdanju Carla Ferdinanda Russa (Firenze, ⁵1965), od kojega je odstupljeno na jednom jedinom mjestu (8,11-12: prihvaćene su emendacije fiat /Maehly/ i nescit /Bücheler/). Russov komentar poslužio je i kao osnova za sastavljanje bilježaka. S obzirom na narav interesa koji su potakli ovaj prijevod, treba držati na umu da su glosirani prvenstveno oni dijelovi teksta koji su bitni za uočavanje njegovih komičnih aspekata. To je istodobno bio i razlog zbog kojega je komentar ponuđen kao fakultativan.

U skladu sa suvremenom praksom, citati su u prijevodu istaknuti kurzivom, jednako kao i grčki umeci, kojima poseban status u izvorniku osigurava, dakako, pismo. Homerski citati navedeni su iz prijevoda Tome Maretića (Odiseja, Zagreb, ⁵1961; Ilijada, Zagreb, ⁷1965).

1. Htio bih da se zadrži uspomena na događaj koji se zbio dne 13. listopada godine ... godine obnove, one kojom je otpočeo najsretniji vijek. Mjesta neće biti ni za mržnju ni za blagonaklonost: sve je ovo gola istina. Ako netko zapita odakle znam — kao prvo, ako me ne bude volja, neću mu odgovoriti. Tko će me natjerati? Ja znam da sam postao slobodan otkako je zaglavio stvor koji je dokazao istinitost one slovice: treba se roditi ili kao kralj ili kao budala. A ako mi se prohtije odgovarati, reći ću što mi god padne na pamet. Pa tko je ikad od povjesničara tražio zaprisegnuti svjedoke? Ako ipak bude trebalo navesti izvor priče — neka se raspita kod onoga čovjeka koji je vidio Druzilu kako ide na nebo! Taj će izjaviti da je vidio i Klaudija kako grabi putom *ne baš jednakim krokom*. On, htio-ne htio, mora vidjeti sve što se zbiva na nebu: nadglednik je Apijeve ceste, a znaš da su njome k bogovima otišli i August i Tiberije i Cezar. Ako ga zapitaš, ispričat će ti, ali nasamu. Pred većim skupom neće ni zucnuti. Otkako se u senatu zakleo da je vidio Druzilu gdje uzlazi na nebo, a na tako dobru vijest nitko mu nije povjerovao da ju je doista vidio, svečano je prisegnuo da ništa više neće dojavljivati, makar nasred Trga vidio ubijena čovjeka. Što sam tom zgodom od njega čuo, to prenosim od prvoga do posljednjega slova — tako mi zdravlja ... tako mi zdravlja njegova.

2. Feb je već kraćim putom bio stegao danje svjetlo, a vrijeme je stalo rasti mračnoga sanku. Pobjedna već je Cintija svoje širila carstvo, već je i nakazna Zima mio skidala ures bogate Jeseni; Bakho na zapovijed postade starcem. Kasni je berač s trsja grozdove skidao rijetke ...

Bolje će se, mislim, razumjeti, ako kažem da je bio listopad, i to trinaesti dan u mjesecu. Sat ti ne mogu točno reći — lakše će se filozofi složiti nego satovi — ali ipak, bilo je između dvanaest i jedan.

10 „Kakva seljačina! Svi se pjesnici toliko vesele tim stvarima, ne zadovoljavaju se time da opisuju izlaske i zalaske sunca nego ni podnevu ne daju mira, a ti ćeš na ovakav način preći preko tako finog sata?“

Feb je već kočijom nebeski svod podijelio napol te je, bliži već noći, umorne tresao uzde vodeći nagnutom stazom kose svjetlosne zrake.

3. Klaudije je počeo ispuštati dušu, ali izlaz nije mogao naći. Tada Merkurije, kojega je uvijek oduševljavala njegova domišljatost, povede na stranu jednu od triju Parki i

1,9 Juliji Druzili, sestri i ljubavnici Kaligulinoj, posmrtno su bile iskazane božanske počasti, a Livije Geminije, nadglednik Apijeve ceste, zakleo se da ju je vidio kako uzlazi na nebo. 1,10 Krnj citat iz Vergilija, Aen. 2,724. Ondje je riječ o Enejinu sinu Ijulu koji zaostaje za ocem, dok se u Seneke cilja na Klaudijevu šepavost. 2,10 Upada imaginarni slušač, kojemu se pripovjedač „Pretvorbe“ i inače obraća na nekim mjestima (usp. 1,11-12; 2,8; 4,36; 13,11 i, u pluralu, 5,1).

reče: „Ženetino okrutna, zašto puštaš da se jedan čovjek muči? Zar se ni poslije tako duga mučenja neće smiriti? Već se šezdeset i četiri godine rve s dušom. Zašto si zlobna i prema njemu i prema državi? Daj da i astrolozi već jednom kažu istinu – pokapaju ga svake godine, svakoga mjeseca otkada je postao car! Mada, uostalom, nije čudno što griješe i što nitko ne zna kad će mu kucnuti, jer o njemu nikad nitko i nije razmišljao kao o živu stvorenju. Čini što je činiti: *smrti ga predaj; nek dvorom bolji zavlada praznim!*“

10 Ali Klota će: „Boga mi moga, htjela sam mu dodati još mrvicu vremena, da stigne obdariti državljanstvom onu šačicu koja je preostala“ (bio je nakanio da sve Grke, Gale, Hispance i Britance gleda u togi), „ali kako je pala odluka da se nešto stranaca ostavi za sjeme, a i ti tako naređuješ, neka bude!“ Otvori tada kutijicu i izvuče tri vretena. Jedno je bilo Augurinovo, drugo Babino, treće Klaudijevo. „Izdat ću,“ reče, „naredbu da ova trojica umru iste godine, u kratkim razmacima. Neću ga pustiti da ode bez društva. Ne bi bio red ostaviti odjednom nasamu čovjeka koji je netom prije vidio tolike tisuće ljudi za sobom, tolike pred sobom, tolike oko sebe. Za prvu ruku bit će zadovoljan da mu oni prave društvo.“

74 5 4. Reče, pa potom pređu na gadno smota vreteno,
raskine tako niti blesava carskog života.
Dotle Laheza kose spletene, kićenih vlasi
– pijerski lovor u vijencu čelo joj krasi i prame –
vuče iz snježna runa sjajne, prebijele niti,
sretnom vodi ih rukom. No gle, dobijaju one
novu boju, a sestre čudom čude se pređi.
Jeftina mijenja se vuna u metal silno skupocjen.
S prekrasne niti silaze zlatni vijekovi ljudski.
10 Ne staju sestre, već sretno i dalje izvlače runo,
pune ih raduju ruke, veseli ih zadaća takva.
Sam već od sebe posao hita, bez ikakva truda
silazi mekana pređa s vretena koje se vrti.
Za njima već su i Nestora ljeta, ljeta Titona.
15 Toj se budućnosti i Feb veseli, pa pomaže pjesmom.
Radostan, časak citaru trza, čas dodaje vunu;
pjesmom na poslu ih drži i umor zavarava njihov.
Citaru tako dok odviše hvale i bratovu pjesmu,
ruke im više no obično spredoše; pohvalno djelo
20 granice ljudskog je nadišlo vijeka. „Nemojte, Parke,“
Feb će, „kratiti! Dajte da onaj koji mi slični
izgledom i dostojanstvom, jednak i pjesmom i glasom,

3,8 Verg. Georg. 4,90. Ondje je riječ o savjetu pčelaru kako da postupi s manje djelotvornim trutom. 3,10 Klota se zaklinje dvostruko neočekivano: kao da je smrtna, zaziva u pomoć božanstvo, a, povrh toga, „mehercules“, kako stoji u izvorniku, tipična je muška kletva. 3,14 Možda

25 nadmaši granice smrtna života. Umornu puku
vijeke će pružiti sreće, probuditi utihlo pravo.
Kako Dánica tjera, u bijeg raspršuje zvijezde,
kako se diže večernjača kad ponovo zvijezde se vrate,
kako Sunce, kad tminu rumena rastjera Zora,
blještavo pogleda svijet i u trk potjera konje:
30 takav je sadašnji Cezar, takva Rim će Nerona
uskoro vidjeti! Blagim se sjajem blistavo žari
lice i krasan vrat, po kojem se prosula kosa.“

To su bile Apolonove riječi. A Laheza, koja je predivnu čovjeku i sama bila sklona, bila je široke ruke pa je Neronu dala mnogo i od svojih godina.

35 Klaudija, međutim, svi pozovu *uz veselje, dobre želje, dom da napusti*. I on zbilja izrične dušu, i otada se prestalo priviđati da je živ. Izdahnuo je dok je slušao komedijaše, pa ti može biti jasno da ih se ne bojim bez razloga. Posljednje njegove riječi koje su smrtnici čuli, pošto je ispustio malo snažniji zvuk na onaj dio kojim je lakše govorio, bile su ove: „Jao meni, mislim da sam se zasrao!“ Da li je to zbilja učinio, ne znam; da je sve zasrao, u to nema sumnje.

5. Što se poslije toga odigralo na zemlji nepotrebno je iznositi. Znete predobro i nema opasnosti da događaj koji je narodno veselje utisnulo u sjećanje padne u zaborav: vlastitu sreću nitko ne zaboravlja. Čujte što se odigralo na nebu. Za vjerodostojnost odgovara izvjestilac.

5 Jupiteru je bilo javljeno da je stigao netko prilično krupan i prilično sijed, da nešto prijete, (stalno miče glavu, i zavlači desnu nogu); na pitanje koje je narodnosti odgovorio je nekim nesređenim zvukom i nerazgovijetnim glasom; jezik mu je nerazumljiv, nije ni grčki na latinski, niti pripada bilo kojemu poznatom narodu. Na to Jupiter zapovijedi Herkulu, koji je prošao cio svijet i činilo se da pozna sve narode, da 10 ode i izvidi kakav je to čovjek. Prvi pogled na nj dobrano je prepao Herkula – njega, koji se ni pred kojim čudovištem nije pobojavao. Kad je vidio novu vrstu lica, neobičan hod, glas kakav nema nijedna kopnena životinja, nego promukao i sputan kakav je obično u morskih nemani, pomisli da mu je prispjelo trinaesto junačko djelo. Kad ga je поближе promotrio, učinio mu se kao čovjek, pa mu je stoga i prišao i – 15 što mu kao hrpi grčkoga jada nimalo nije bilo teško – upitao:

„Tko si, otkud si? Gdje ti je dom? Gdje mati i otac?“

Klaudije se razveselio što ondje ima književno obrazovanih ljudi i ponadao se da će biti mjesta i za njegove povijesne radove. Zato i sam odgovori Homerovim stihom, ciljajući na to da je Cezar:

20 „Vjetar od Ilija mene u kikonski u grad nanese.“

je riječ o tzv. alfabetskoj žali: početna slova triju imena u izvorniku tvore niz ABC. 4,34 Adaptirani citat iz Euripidova „Kresfonta“, frgm. 452,4 Nauck². 5,16 Adaptirani citat iz Homera, Od. 1,170 (Telemah se obraća Mentoru). 5,20 Hom. Od. 9,39 (iz Odisejeva kazivanja Alkinoju).

No istini je više odgovarao slijedeći stih, jednako tako Homerov:

Ondje ja taj grad razorih, à ljude pobih.

6. Bio bi on naivčini Herkulu podvalio da ondje nije bila božica Groznica, koja je ostavila svoj hram i jedina s njim došla (ostale je bogove ostavila u Rimu). „Ma taj“, reče, „priča same laži! Da ja tebi velim, koja sam tolike godine proživjela s njim: u Lugudunu je rođen, Antonijevo građanina gledaš! Kad ti kažem, rođen je šesnaest milja od Vijene, stopostotni Gal! Zato je i ispunio svoju galsku dužnost i zauzeo Rim! Garantiram ti da je rođen u Lugudunu, gdje je Licin mnoge godine kraljeva. A ti, koji si više svijeta pregazio nego bilo koji mazgar od zanata, morao bi znati da Ksant i Rodan baš i nisu blizu jedan drugomu.“ Na te riječi uskipi Klaudije i razbjesni se ... razbjesni se najjačim mogućim mrmorom. Nitko nije mogao razumjeti što je govorio. Zapravo je naredivao da smaknu Groznicu, i to onim pokretom klem-pave ruke koja je dovoljno čvrsta bila jedino za taj znak kojim je obično ljudima odrubljivao glave. Izdao je naredbu da joj prerežu grkljan, ali se nitko na nj nije obazirao — baš kao da su svi tamo bili njegovi oslobođenici.

7. Na to će Herkul: „Čuj ti mene! Prestani izigravati budalu! Došao si ovamo gdje je vrag odnio šalu. Brže, na sunce sa istinom, da ti ja ne izbijem iz glave te majmunarije!“ I da bi ispao strašniji, postavi se kao tragički glumac i reče:

“Ded hitro kazuj kojom grudom dičiš se,
da štapom ovim satrt na tlo ne srneš!
Tom toljagom je smlavljen mnogi zvjerski kralj!
Što zboriti sad bi htio drhtav glasa jek?
Gdje niknu, u kom rodu, glava pokretna?
Po redu pričaj! Kad u cara trolikog
daleko stigoh carstvo, s mora hesperskog
povezoh vrsnu stoku za grad argivski.
Na putu vidjeh vis nad dvjema rijekama
što Feb ga zorom uvijek gleda sučeljen.
Tu Rodanov je golem, silno hitar jaz,
i Arar, koji ne zna kud da vodi tok,
pa šutke tihim gazom plahne obalu.
Zar ta je zemlja duha tvoga dojlja?”

Premda je to rekao prilično srčano i hrabro, ipak se još nije sasvim umirio i u strahu je od *biča B... biča budalina*.

5,22 Adaptirani citat iz Homera, Od. 9,40. 6,4 Klaudije je rođen u Lugudunu 10. pr. n. e.; 43. pr. n. e, na poticaj trijumvira Marka Antonija, grad je postao *colonia Romana*. 6,6 Licin je bio rob, potom oslobođenik Cezarov, koji je kao upravitelj *Galliae Lugudunensis* nakupio golemo bogatstvo. 7,19 U izvorniku je sintagma *μωροῦ πληγῆ*, umjesto očekivane tragičke *θεοῦ πληγῆ*.

20 Kad je Klaudije vidio da ima posla s krepkom muškarčinom, zaboravi na doskočice i shvati da ondje, premda mu u Rimu nitko nije bio ravan, nema isti utjecaj: svaki je pijetao na svojem bunjištu najjači. Učinilo se tako, koliko je to bilo moguće razumjeti, da govori ovo: „Herkule, najhrabriji među bogovima, ja sam se nadao da ćeš mi ti biti od pomoći kod drugih bogova. Da me netko pitao da li ovdje netko može za mene garantirati, tebe bih bio naveo, jer me odlično poznaješ. Ako se možeš pri-sjetiti: ja sam onaj koji je pred tvojim hramom u Tiburu svakodnevno u srpnju i ko-lovozu dijelio pravdu. Ti znaš koliko sam se ondje napatio slušajući advokate danju i noću. Da si na njih naletio, koliko god ti se čini da si dosta jak, zaželio bi radije da čistiš Augujine štale. Ja sam se mnogo više govana nagutao. No, kako bih htio...”

8. nije čudo da si se zaletio u vijećnicu: ti ne znaš što znače zatvorena vrata. Do-bro, reci mi, kakav hoćeš da ti bude taj bog? *Epikurovski bog* ne može biti: *niti sam ima kakva posla niti ga drugomu zadaje*. Stoički? Kako bi mogao biti *obao*, kako kaže Varon, *bez glave i glavića*? Nešto od stoičkoga boga jest u njemu, to vidim: *nema ni mozga ni glave*. Bogamu, da je takvu uslugu zatražio i od Saturna, čiji je mjesec cijeli proslavio kao saturnalijski car, ne bi je dobio. I da ga za boga Jupiter ... koji ga je, koliko je do njega bilo, osudio zbog incesta? Ubio je svoga zeta Silana. I to zašto, molim lijepo? Zato što je taj svoju seku, najživahniju curu na svijetu, ko-ju su svi zvali Venerom, više volio zvati Junonom. ‘Htio bih znati’, veli, ‘zašto baš 5 sestru?’ Školuj se, budalo: u Ateni se to smije dopola, u Aleksandriji do kraja. I za-to, veliš, što u Rimu sve ide tip-top, ovaj dolazi nama praviti red? Pojma nema što mu se u spavaćoj sobi događa a već *strane motri nebeske*. Bog bi htio biti! Zar je malo to što ima hram u Britaniji, što mu se barbari klanjaju i mole kao bogu: ‘Mi-lostiv bud ... milostiv budalašu!’ ”

9. Jupiteru se napokon prosvijetlilo da (senatori ne smiju) iznositi mišljenje ni raspravljati dok se u vijećnici nalaze privatna lica, pa je rekao: „Ja sam vam, sabrani oci, dao dopuštenje da ispitujete, a vi ste napravili pravi vašar. Zahtijevam da poštu-jete kućni red! Što će ovaj, tko god bio, misliti o nama?”

8,1 U dijelu teksta koji je izgubljen morao je biti ispričan do kraja razgovor Klaudija i Herkula. Herkul se očigledno dao uvjeriti kako je Klaudije zaslužio da bude uvršten među bogove, pa je zajedno s njim nasilno upao u kuriju. Nije jasno tko odgovara Herkulu, ali je očito riječ o bo-žanstvu. 8,2-3 Usp. definiciju epikurovskog božanstva u Diogena Laertija, 10,139. 8,4 Krnji je citat, po svemu sudeći, preuzet iz neke Varonove menipske satire, u kojoj je bilo karikirano stoičko poimanje božanstva (božanstvo je univerzum, a univerzum je okrugao). 8,9 Aluzija na činjenicu da je Junona ne samo sestra nego i žena Jupiterova. 8,10 U Ateni je bio dopušten brak među braćom po ocu, dakle polubraćom, a u egipatskoj vladarskoj kući među pravom braćom. Poanta je u tome što je nelogično da takvo pitanje postavlja Klaudije, s obzirom na njegov brak s nećakinjom Agripinom. 8,12 Krnj citat iz Enijeve „Ifigenije“, frgm. 187 Jocelyn. 8,13-14 Kao i u 7,19, i ovdje je *θεός* zamijenjeno s *μωρός* u poznatoj kulturnoj formuli *θεοῦ εὐιλάτου τυχεῖν*. Takva parodijska supstitucija gotovo da je neponovljiva u hrvatskom prijevodu.

5 Otpuste Klaudija i zatraže od oca Jana da prvi iznese svoje mišljenje. On je bio izabran za popodnevnoga konzula, s nastupom od prvoga srpnja; čovjek koji uvijek
10 *u budućnost i u prošlost gleda* (ukoliko mu položaj na cesti to omogućava). On je dugo i krasno govorio – pa napokon, živi na trgu! – ali kako to zapisničar nije mogao slijediti, ne iznosim, da ne bih ono što je rekao zabilježio drugim riječima. Du-
10 go je govorio o ugledu bogova, kako tu čast ne treba davati svakomu. „Nekoć je“, kazao je, „velika stvar bila biti bog! Sad ste iz tog napravili sprdačinu! A da se ne bi činilo da govorim osobno, a ne principijelno, predlažem da od danas ne može postati bog nitko od onih koji *hljebac jedu zemaljski* ni od onih koje hrani *žitorodna zemlja*. Tko protivno ovom skupštinskom zaključku bude usvojen, oslovljavan
15 ili prikazivan kao bog, treba ga dati babi rogi i na prvoj priredbi tući šibom, zajedno s novoizabranim gladijatorima.“

Slijedećeg se za mišljenje pitalo Diespitera, sina Vike Pote, koji je također bio izabrani konzul, po zanimanju novčani mešetar. Izdržavao se time što je obično davao državljanstvo. Herkul mu fino priđe i dotakne mu uho. Svoj je prijedlog ova-
20 ko formulirao:

78 25 „Budući da je božanski Klaudije u krvnoj vezi s božanskim Augustom i ne manje božanskom Augustom, svojom bakom, koja je njegovom voljom postala božica, te kako mudrošću daleko nadmašuje sve smrtnike, a u državnom je interesu da imamo nekoga koji bi mogao zajedno s Romulom *vrelu žderati repu*, predlažem da božanski Klaudije od danas postane bog, kao i svaki onaj koji je, sa svim odgovarajućim pravima, to postao prije njega, i da se taj događaj pridoda Ovidijevim 'Metamorfozama'.“

30 Mišljenja su bila podijeljena i činilo se da će Klaudije na glasovanju proći. Herkul, koji je vidio da se njegovo željezo kuje, trčkarao je sad amo sad tamo i govorio:
30 „Nemoj biti nepravedan prema meni, o meni se radi; ako poslije tebi nešto bude trebalo vratit ću ti uslugu! Ruka ruku mijel!“

10. Tada se, jer je došao red da i on kaže svoje mišljenje, digne božanski August i održi govor u vrhunskom stilu.

5 „Sabrani oci“, rekao je, „vi ste mi svjedoci da ni riječi nisam prozborio otkako sam postao bog. Uvijek gledam svoja posla. Ali više se ne mogu pretvarati i susprezati
5 bol koju stid čini još i težom. Zar sam ja radi toga osigurao mir na kopnu i na moru? Zar sam radi toga okončao građanski rat? Zar sam radi toga u državi utemeljio zakonitost da ... ma ne znam, sabrani oci, što da kažem! Svaka je riječ slabija od
5 moje ogorčenosti! Moram posegnuti za onom glasovitom izrekom Mesale Korvina,

9,5–6 Citat iz Homera, II. 3,109, gdje je riječ o Prijamu. Usp. i nelogično „čovjek“ za boga.
9,13 Prvi je citat krnj, iz Homera, II. 6,142; drugi je završetak česte epske formule (Hom. II. 8, 486; Od. 7,322; Hes. Op. 237). 9,24 Krnj (heksameterski?) citat iz nepoznata starijeg autora,

čovjeka najveće rječitosti: 'Stidim se vlasti!' Sabrani oci, taj koji vam se čini da ni
10 mrava ne bi mogao zgaziti, ubijao je ljude tako lako kao što pas diže nogu! Ali što da ja govorim o tolikim i tako izuzetnim ljudima? Nemam vremena liti suze nad javnim nesrećama kad pogledam na zla unutar kuće! Zato ću ono prvo preskočiti i
15 iznijeti samo ovo drugo. Ako moja sestra ne zna grčki, ja znam: *kolijeno je od goli-jeni bliže*. Taj kojeg gledate i koji se tolike godine skrivao iza mojega imena, uzvra-
15 tio mi je zahvalnost tako da je dvije moje praunuke Julije ubio, jednu mačem, drugu glađu, isto tako jednog prapraunuka, Lucija Silana. Na tebi je, Jupiteru, da prosudiš da li je za to imao valjana povoda, ali sigurno je da se takav povod, ako ćeš po pravdi, i tebe tiče! Reci mi, božanski Klaudije, zašto si ijedno muško ili žensko, od tih koje si pobio, osudio prije nego što si razmotrio slučaj i prije nego što si ih saslušao?
20 Gdje se tako radi? Na nebu ne!

11. Evo, Jupiter, koji vlada toliko godina, jedino je Vulkanu nogu prebio, za *nogu pograbio i bacio s praga božanskog*. I na ženu se razljutio i stavio je da visi – ali, zar ju je ubio? A ti si ubio Mesalinu, kojoj sam, baš kao i tebi, bio praujak! 'Pojma nemam', veliš. Ubili te bogovi! Groznije je to što nisi imao pojma nego što si je ubio!
5 Gaja Cezara ni mrtva nije prestao proganiti. On je ubio tasta, a ovaj i zeta. Gaj je zabranio da se Krasov sin zove nadimkom 'Veliki', a ovaj mu je vratio ime – i odnio glavu. U jednoj je kući ubio Krasa, Velikoga, Skriboniju – sve plemenita roda, među kojima je Kras bio toliko glup da je i vladati mogao. I njega sada hoćete učiniti bogom! Pogledajte njegovo tijelo! Bogovi su pomahnitali kad se radalo! Da skratim:
10 ako složi tri riječi zajedno, neka me vodi kao roba! Pa tko će njega poštovati kao boga? Tko će u njega vjerovati? Ako takve budu radili bogovima, vama samima nitko neće vjerovati da ste bogovi! Da zaključim. Sabrani oci, ako je moje ponašanje među vama bilo časno, ako nikomu nisam oštrije odgovorio, osvetite uvrede koje su mi nanesene! U skladu s iznesenim mišljenjem predlažem slijedeće“ (i počne iz
15 tablice čitati ovo): „S obzirom na to da je božanski Klaudije ubio svojega tasta Apija Silana, dva zeta, Pompeja Velikoga i Lucija Silana, svekra svoje kćeri Krasa Frugi, čovjeka koji mu je bio nalik kao jaje jajetu, svekrvu svoje kćeri Skriboniju, svoju ženu Mesalinu i ostale kojima je broj nemoguće ustanoviti, glasujem za to da ga se oštro kazni, da mu se ne da pravo da bude izuzet od sudskoga gonjenja i da
20 se što prije sprovede – i to tako da s neba ode u roku od trideset, a s Olimpa u roku od tri dana.“

Na glasovanju je taj prijedlog bio usvojen. Merkurije ga je smjesta zgrabio za šiju i poveo u podzemni svijet – s neba *odakle, vele, nema natrag*.

ironičan utoliko što je Klaudije bio na glasu kao probirljivac u jelu. 10,13 Iskvaren tekst izvornika preveden je prema najprihvaćenijoj emendaciji. Augustova sestra Oktavija, primjer samozatajnog života za druge, ovdje je pogodna ilustracija za to kako u altruizmu ne treba pretjerati. Dakako, ona zna grčki, ali čini se da zaboravlja na grčku posloviću. 10,16–18 Lucije Julije Silan Torkvat, zaručnik Klaudijeve kćerke Oktavije, već je bio spomenut zbog svoje incestuozne veze sa sestrom (8,7). Očito je da se takav povod tiče i Jupitera, koji je u braku s vlastitom sestrom. 11,1 Hom. II. 1,591. 11,5 Kaligula je ubio Marka Junija Silana, oca svoje žene Junije Klaudile, a Klaudije je ubio tasta Apija Silana (usp. niže, 11,15) i već spomenutog zeta Lucija Silana. 11,23 Citat iz Katula, 3,12, gdje je, međutim, riječ o putu za Had. Ovdje se podrugljivo aludira

12. Dok su se tako spuštali Svetom cestom, zapita Merkurije što ima značiti ona vrea ljudi, da li je to Klaudijev sprovod. A zbilja je bio najljepši od svih, uložilo se truda, tako da se lako moglo zaključiti da se pokapa bog. Bila je tolika gomila trubača, svirača na rogovima i svim mogućim limenim instrumentima, toliko komešanja da je i Klaudije mogao čuti. Svi vedri i veseli; rimski narod šeće kao da se oslobodio. Plakali su Agaton i nekolicina advokata, i to baš zdušno. Iz mraka su navirali pravni eksperti, blijedi, krhki, jedva dišući, kao ljudi koji se jedva drže na životu. Jedan od njih, vidjevši advokate gdje se po strani okupljaju i jadikuju nad svojom sudbinom, pristupi im i reče: „Rekao sam ja vama, neće ludnica vječno trajati!”

10 Kad je Klaudije vidio svoj sprovod, shvati da je umro. Golemi „Veliki zbor“ pjevao je tužaljku u anapestima:

15 Nek lije se plač nek širi se vaj
nek žalostan jek preplavljuje trg:
u hladan će grob veleuman muž,
a bio je on najhrabriji stvor
na zemljici svoj!
Trkače je on, strelovito brz,
pobijedio sve; raspršio on
20 i partski je gnjev — kopljometnik lak
za perzijski boj! U čvrstu je pest
zatezao luk; na ubod mu blag
i dušman se ljut i šareni Med,
što bijegu je vješt, prikivao k tlu.
25 I Britance te, što ih nikom znan
okružuje žal
i brigantski rod, kom žuti se štit,
na njegov je mig ujarmio Rim!
Za novu već vlast i Rimljana moć
30 isprepadan zna i Ocean sam.
Za mužem u pláč, jer bio je on
nedostižno brz da razriješi spor
kad jednom bi tek prepustio riječ —
a često ni tóm. Gdje sudac je sad
35 da godinu svu održava sud?
Presuditelj strog, nad kretskih što sto
gradóva je kralj, pred tódom će svoj
napustiti dom i šutljivi puk.
Advokati, vaš potkupljivi soj
40 o snuždeni grud nek razbija dlan!
I pjesnički nov nek tuguje skup,
a najviše vi, što dobro ste svoj
opskrbili džep uz kockarski stol!”

na stalnost jednom iskazanih božanskih časti. 12,35 Strog presuditelj je Minos, sudac u podzem-

13. Pohvale na vlastiti račun veselile su Klaudija, pa je htio i dalje gledati. No, božanski Taltibije zgrabi ga šakom i povede preko Marsova polja, i to prekrivene glave, da ga ne bi tkogod prepoznao, pa se između Tibera i Pokrivene ulice spusti u podzemni svijet.

5 Onamo je već prečicom bio stigao oslobođenik Narcis da prihvati gospodara, pa mu blistav, izašavši netom iz kupatila, pođe ususret i reče: „Što li će bogovi kod ljudi?” „Hajde, brže”, odvrati Merkurije, „javi da smo stigli”. Narcis poleti u tren oka: sve je koso, lako se spušta. Tako je, bez obzira na svoju kostobolju, u tili čas došao do Ditovih vrata, uz koja je ležao Kerber, ili, kako kaže Horacije, *stoglavo zvijere*.
10 Kako je njegova miljenica bila bjelkasta kuja, mrvicu se prepao kad je vidio ono dlakavo crno pseto na koje sigurno ne bi volio nabasati u mraku, pa jakim glasom reče: „Dolazi Klaudije!”

Uz pljesak krenu napolje neki koji su pjevali: „*Nađosmo ga, radujmo se!*” Među njima su bili izabrani konzul Gaj Silije, bivši pretor Junko, rimski vitezovi Sekst Trauma lo, Marko Helvije, Trog, Kota, Vetije Valens, Fabije, koje je Narcis dao smaknuti. U sredini te raspjevane družbe bio je pantomimičar Mnester kojega je Klaudije radi općeg dojma skratio za glavu. Kako se glasina o Klaudijevu dolasku brzo proširila, oko Mesaline se stvorilo pravo jato. Prvi su stigli oslobođenici Polibije, Miron, Arpokrat, Amfej, Feronakt, koje je sve Klaudije prethodno poslao da ne bi negdje ostao bez
20 podrške; zatim dva prefekta, Just Katonije i Rufrije Polion, zatim prijatelj Saturnin Luzije, Pedon Pompej, Lup i Celer Azinije, bivši konzuli. Napokon se bratova kći, zetovi, puncu, punice, sve sami rođaci, udruže u povorku i krenu ususret Klaudiju. Kad ih je Klaudije opazio, usklikne: „*Gle, svijet je prijateljā pun!* Kako li ste stigli ovamo?” Na to će Pedon Pompej: „Što pričaš, beštijo jedna! Još pitaš kako? A tko
25 nas je poslao ovamo ako ne ti, ubojico svih prijatelja! Hajdmo na sud! Pokazat ću ti ja gdje ovdje sud zasjeda!”

14. Povede ga do sudnice Eaka, koji se bavio predmetima što potpadaju pod Kornelijeve zakon o ubojicama. Zatraži da se u zapisnik unese optuženikovo ime i priloži podnesak s kratkim sadržajem tužbe: 35 ubijenih senatora, 221 rimski vitez, a ostalih *koliko je praha i pjeska*.

5 Nigdje branioca za Klaudija. Napokon istupi Publije Petronije, njegov stari drug, čovjek klaudijevske rječitosti, i zatraži odgodu.

Zahtjev bude odbijen.

nom svijetu. 13,2 Što je Taltibije Agamemnonu, to je Merkurije bogovima: pouzdan glasnik. 13,9 Carm. 2, 13, 24. Očito izrugivanje Horacijevoj hiperboli: Kerber se redovno zamišlja troglavim. 13,13 Uzvik iz Izidina kulta kojim se pozdravljala pojava novoga bika Apisa (Oziris). 13,23 Vjerojatno citat, možda i parodija supstitucijom („prijatelja” umjesto „bogova”). 14,4

Uz veliku viku izgovori Pedon Pompej optužbu. Obrana pokušava odgovoriti, ali Eak, čovjek vrhunске pravедnosti, zabrani i, pošto je saslušao samo jednu stranku, osudi 10 Klaudija riječima:

„Neka mu bude što uradi sam, nek ista je pravda!“

Nastade mukla tišina. Svi su se u čudu zapanjili pred takvom novinom i tvrdili da se tako nešto još nikad nije dogodilo. Klaudiju se stvar nije činila toliko novom koliko nepravednom. Duga se rasprava vodila o visini kazne, kakvu bi muku morao trpjeti.

15 Neki su govorili da se Sizif već nanosio, da će Tantal umrijeti od žeđi ako mu se ne pritekne u pomoć, da treba već jednom zaustaviti Iksionov točak. Ideja da stari krivci dobiju oprost od službe nije naišla na odobravanje, jer bi se jednoga dana sličnomu mogao ponadati i Klaudije. Odlučeno je stoga da se za nj mora odrediti nova kazna, izmisliti neka uzaludna muka, da se nada kako će zadovoljiti neku strast, ali 20 bez uspjeha. Stoga naredi da se kocka, ali tako da mu dno kutijice za kocke bude probijeno.

Odmah se dao na to da skuplja, bez ikakva uspjeha, kockice koje bi stalno ispadale –

25 jer, kad god bi htio iskrenuti kutiju zvonku kroz dno bi nestvarno napolje obje pobjegle kocke. Kad bi ih skupio potom i smjelo pustiti htio, 82 sličan stalno igraču i stalno sličan skupljaču, prevaren bio bi opet: kroz vlastite bježi mu prste himbena kocka i klizi u nezaustavljivoj varci. 30 Tako se, kad je već brdu dosegnut krajnji vrhunac, Sizifu s vrata zaludan teret otkotrlja dolje.

Iznenada se pojavi Gaj Cezar, počne ga zahtijevati kao svoga roba i izvoditi svjedoke koji su vidjeli da ga je bičevao, šibao i pljuskao. Bude tako dosuđen Gaju Cezaru; Gaj ga darova Eaku. Ovaj ga preda svojem oslobođeniku Menandru, da bude sudski 35 pristav.

Preveo Darko Novaković

Krnj citat iz Homera, II. 9,385. 14,11 Poznata sentenciozna formulacija pravnog načela „oko za oko“; usp. Hes. frgm. 286,2 Merkelbach-West; Arist. Eth. Nicom. 5,8. 14,34 Menandra je nemoguće točno identificirati, no očito nije nevažno da je on oslobođenik. Službu a *cognitionibus* (kako stoji u izvorniku), koju je možda i ustanovio sâm Klaudije, obavljali su oslobođenici, brinući se za sudske predmete koji su bili izuzeti iz uobičajena postupka i prebačeni u nadležnost princepsa. Moderni ekvivalent u hrvatskom prijevodu aludira na ovisan položaj takvih činovnika u sudbenoj hijerarhiji.

NEOBJA VLJENA BAŠTINA

★★

NEKOLIKO PRIGODNIH PJSAMA ANTUNA KAZNAČIĆA

Antun Kaznačić, dubrovački odvjetnik i pjesnik prigodnih pjesama na hrvatskom, latinskom i talijanskom jeziku, doživio je duboku starost – 90 godina (Dubrovnik, 29. IX 1784 – 1. IV 1874). Svojim životom i radom povezo je dvije generacije dubrovačkih intelektualaca i književnika: smatraju ga naime posljednjim pjesnikom iz doba republike i prvim koji je oduševljeno pristao uz ilirski preporod. Karijeru je započeo kao kancelar dubrovačkog konzulata u Genovi studirajući istovremeno na tamoshnjem sveučilištu trgovačko pravo. U Dubrovnik se vraća 1808, a od 1812, nakon završenog studija prava, radi kao odvjetnik. 83

Prva njegova poznata prigodna pjesma nastala je 1811. povodom ženidbe Jerka Garanjina, 1819. objavljuje zajedno s drugim pjesnicima svoje stihove u almanahu Nave ragusea¹. 1838. izdao je u Dubrovniku Jeđupku Andrije Čubranovića, a 1845. u Zori Dalmatinskoj biografiju Đure Ferića.

Prigodom smrti F. M. Appendinija 1837. godine uredio je svezak s radovima njegovih učenika², napisavši i sam stihove na hrvatskom i latinskom jeziku. Ljudevita Gaja pozdravio je u Dubrovniku 1841³, banu Jelačiću posvećeni su njegovi stihovi u zbirci⁴ s radovima niza pjesnika na hrvatskom, latinskom, talijanskom i grčkom jeziku. 1879. godine izašle su mu posthumno Pjesme razlike kojima se prenosi u

¹ Nave ragusea distinta col nome del celebre antico matematico Marino Ghetaldi, componimenti latini, italiani ed illirici, Italia, 1819.

² A. Casnacich, Memoria storica sulla vita e sulle opere di F. M. Appendini. A perpetua onoranza del padre M. Appendini delle scuole pie direttore... I suoi amici ed alunni di Ragusa, Ragusa 1838.

³ Gospodinu Ljudevitu Gaju, kada je pohodio Dubrovnik mjeseca lipnja god. 1841, Dubrovnik I, 1849, 169–170.

⁴ Neumrlom vitezu Banu Jelačiću trojedne kraljevine vladaocu ovi Vienac njegove nepotamni ve slave, Dubrovnik, 1850.